

DASTLABKI SAVDO ALOQALARI VA ULARNING TERMINOLOGIYAGA TA'SIRI

(Iqtisodiy-pedagogik terminlar misolida)

¹Ayaqulov Nurbek Abdug'appon o'g'li

Guliston davlat pedagogika instituti

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, filologiya fanlari

bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

²Shukrulloev Sunnatullo Bahrom o'g'li

Guliston davlat universiteti tayanch doktoranti

РАННИЕ ТОРГОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ИХ

ВЛИЯНИЕ НА ТЕРМИНОЛОГИИ

(На примере экономико-педагогического терминах)

¹Аякулов Нурбек Абдугаппар угли

проректор по научной работе и инновациям Гулистанского

государственного педагогического института, доктор

философских наук по филологии (PhD), доцент

²Шукруллоев Суннатилло Бахром угли

Докторант Гулистанского государственного университета

EARLY TRADE RELATIONS AND THEIR

INFLUENCE ON TERMINOLOGY

(In the example of economic and pedagogical terms)

¹Ayakulov Nurbek Abdugappar ogli

vice-rector for scientific affairs and innovations of Gulistan state

pedagogical institute, doctor of philosophy (PhD), docent

²Shukrulloev Sunnatillo Bakhrom ogli

Doctoral student of Gulistan State University

¹[https://orcid.org/
0000-0002-5988-1207](https://orcid.org/0000-0002-5988-1207)

¹[nurbek.ayaqulov.1992@
gmail.com](mailto:nurbek.ayaqulov.1992@gmail.com)

¹+998915022325

²[https://orcid.org/
0009-0006-7597-2076](https://orcid.org/0009-0006-7597-2076)

²[sunnat.baxromjonov@
gmail.com](mailto:sunnat.baxromjonov@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqolada dunyo tarixidagi savdo aloqalarining rivojlanish tarixi, ularning o'zgaruvchan xususiyatlari va xalqaro iqtisodiy aloqalari natijasida turli sohaga oid terminologiyaning rivojlanishi keltirib o'tilgan. Bundan tashqari, qadimgi sivilizatsiyalardan bugungi kunga qadar kelib chiqqan davlatlarning iqtisodiy rivojlanishi yoritilgan, hamda savdo va ayirboshlashning tarixiy o'rniga bag'ishlangan, ular qanday rivojlanganligi va dunyo tarixidagi eng muhim markazlar bilan bog'liqligi, iqtisodiy-pedagogik terminlarning paydo bo'lishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: savdo, investitsiya, tovar, qishloq xo'jaligi, sanoat, uzluksiz savdo, hamkorlik.

Аннотация: В данной статье упоминается история развития торговых отношений в мировой истории, их меняющиеся характеристики и развитие терминологии, относящейся к различным областям в результате международных экономических отношений. Кроме того, освещено экономическое развитие стран от древних цивилизаций до наших дней, а также рассмотрено историческое место торговли и коммерции, пути их развития и их связь с важнейшими центрами мировой истории, возникновение экономических-педагогические термины.

Ключевые слова: торговля, инвестиции, товары, сельское хозяйство, промышленность, бесперебойная торговля, сотрудничество.

Annotation: This article refers to the history of the development of trade relations in world history, their changing characteristics and the development of terminology related to various fields as a result of

international economic relations. In addition, the economic development of countries from ancient civilizations to the present day is covered, and the historical place of trade and commerce, the paths of their development and their connection with the most important centers of world history, the emergence of economic and pedagogical terms are also considered.

Keywords: *trade, investments, goods, agriculture, industry, uninterrupted trade, cooperation.*

KIRISH (INTRODUCTION)

Tarixiy jihatdan, savdo qadimgi dunyoda uchta asosiy shakl, xususan, uzoq masofali va dengiz orqali savdo bo'lgan. Qaytish juda qulay va oson bo'lishi mumkin, ammo yo'qotish xavfi ko'pincha katta edi. Bundan tashqari, savdo, hunarmandchilik tovarlari ishlab chiqarish kabilar ko'pincha chet elliklar va kambag'allarga topshirilgan va shuning uchun ular dengiz savdo korxonalariga sarmoya kiritgan bo'lsalar ham, kamdan-kam hollarda elita a'zolariga jalb qilingan.

Qadimgi Mesopotamiyadan Rim imperiyasining o'sishigacha sarmoyaviy murakkablik barqaror o'sib borsa-da, o'rta asrlarda bu bilimlarning katta qismi yo'qolgan yoki yo'q qilingan. Urbanizatsiya va savdoni oshirish yo'lidagi birinchi qadamlar qishloq xo'jaligi edi. Aholi soni va tijorat o'sishini qo'llab-quvvatlash uchun ortig'i bilan oziq-ovqat hosil qilish uchun yer unumdorligini tiklash va qishloq xo'jaligining barqaror shaklini boshqarish uchun aholini tashkil etish muhim omillardan biri edi [1].

Bir necha yillardan so'ng qishloq xo'jaligining tiklanishi bilan ta'minlangan aholi savdoda sarmoyaviy yetakchilikka o'tishni boshladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, savdogar yer egasiga qaraganda tezroq yangilik kirita boshladi va rivojlana boshladi. Hali ham Yevropa iqtisodiyotining eng yirik sektori bo'lmasa-da, savdo jadal rivojlandi va shu tariqa iqtisodiy kuch bazasini o'tmishdagiga qaraganda savdoga yaqinlashtirdi. Savdogarlar nafaqat eski qishloq xo'jaligi rahbariyatiga, balki hunarmandchilik va sanoatning kamtarona boshlanishiga nisbatan ham borgan sari ustun bo'ldi [2]. Qishloq xo'jaligidan savdoga bo'lgan tarixiy o'zgarish ancha keyingi sanoat inqilobining asosiy kashshofi bo'ldi, bu esa o'z navbatida global iqtisodiy vosita sifatida investitsiyalarga iqtisodiy o'tishni e'lon qildi. Biroq, sarmoya va savdoning rivojlanishini to'xtatgan bo'lsa-da, savdoning uzoqroq tarixini tushunib olish muhimdir, chunki u ancha keyingi rivojlanish uchun zamin yaratdi. Misol qilib oladigan bo'lsak, ijtimoiy

va tijorat munosabatlari va mehnat taqsimoti barcha qadimgi sivilizatsiyalarning asosiy jihatlari bo'lsa ham, ba'zi G'arb va Yaqin Sharq madaniyatlarida ushbu iqtisodiy faoliyat bilan bir qatorda savdo va uning amaliyotchilarini qoralovchi falsafiy tizimlar mavjud edi. Darhaqiqat, butunlay o'zini-o'zi ta'minlaydigan oila birligi haqida falsafiy ideal fantastikaga aylangan va miloddan avvalgi IV asrda Afinada pullashtirilgan operatsiyalar bilan almashtirilgan [3]. Aristotelning o'zi mol-mulkning ichki qiymatini baholash uchun unchalik arziyas asos deb hisoblagan holda, tovarlarning foydalanish qiymati va ayirboshlash qiymati haqida ko'p qayg'urgan holda, savdo-sotiq mentalitetlarining ma'nosi haqida ko'p fikr yuritgan. Bugungi kunda biz bu farqlarni rad etishga moyil bo'lsak-da, shuni tan olish kerakki, ko'pgina qadimgi iqtisodlar bozor iqtisodiyoti bo'lmagan, ularda ayirboshlash qiymati savdoda ustunroq va odatiy holga aylangan. Ushbu qadimiy iqtisodlarda bitimlarning katta qismi yagona yopiq tizimdagi odamlar o'rtasida bo'lib, u yerda tovarni yetkazib beruvchi bitta tegishli tomon bilan ushbu tovar xaridori sifatida muomala qilgan[4].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD / (MATERIALS AND METHODS)

Qadimgi Mesopotamiyada, hatto to'rt yoki besh ming yil oldin ham savdo hujjatlari diqqatga sazovor bo'lgan, ayniqsa, u oddiy savdo operatsiyalari bilan cheklanib qolmay, balki savdo va tijorat resurslari va tizimlariga investitsiyalarni tashkil etuvchi faoliyatni ham o'z ichiga olgan tizim tashkil etgan. Mesopotamiya savdosi, shuningdek, ba'zi bir hukumat nazorati va yetarlicha rivojlangan buxgalteriya hisobining keng dalillarini ko'rsatadi, hatto ibtidoiy ikki tomonlama yozuv shakli ham, odatda, Uyg'onish davridagi Italiyada ming yillar o'tgach, rasmiy ravishda paydo bo'lgan deb hisoblanmaydi. Dalillar, shuningdek, qirol nomidan ishlaydigan agentlarning qirol oilasi va hukumat foydalanishi uchun tovarlarni sotib olish va tashish bo'yicha katta faolligini ko'rsatadi.

Qadimgi Yunoniston, Rim va Yaqin Sharqdagi savdo uchta asosiy toifaga ajratilgan: don,

zaytun va vino kabi oziq-ovqat mahsulotlari; dekorativ kiyim va buyumlar kabi qimmatbaho buyumlar; va uzoq joylarda harbiy operatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun keng talablar. Ko'plab yetakchi qadimiy sivilizatsiyalarning O'rta yer dengizi bo'yida yoki yaqinida joylashganligi tasodifiy emas edi. Dengizchilik ma'lum darajada mavsumiylik va qaroqchilikning xavf-xatarlari bilan cheklangan bo'lsa-da (miloddan avvalgi I asrda rimliklar tomonidan qaroqchilikning keng miqyosda bostirilishigacha), qadimgi davrlarda quruqlik orqali uzoq masofalarga tashish ancha samarasiz va xavfliroq edi. O'rta yer dengizi bebaho imkoniyat berdi: qulay iqlim, boy resurslar, samarali va mehmondo'st yashash va eng muhimi, samarali transport. O'rta yer dengizi va yaqin suv yo'llari ko'pgina G'arbiy va Yaqin Sharq sivilizatsiyalari hududlari bo'ylab aylanib yurgan va ularni aloqa, savdo va istilo uchun birlashtirgan. Rim respublikasidan Rim imperiyasiga o'tish, keyin esa tinch bo'lgan hududi bo'ylab yirik bitimlar va uzoq savdo bilan bozor iqtisodiyotining rivojlanishiga turtki berdi [5].

Bu davrda shaharlar savdo-sotiq, madaniyat va farovonlik markazlari sifatida gullab-yashnadi, xavfsizlik haqida gapirmasa ham bo'ladi. Darhaqiqat, shaharlarning paydo bo'lishi ko'plab shaxslar uchun erkinlikning paydo bo'lishini anglatardi, shahar aholisi, odatda, bir yil va bir kundan keyin krepostnoylikdan ozod bo'ldi va shuning uchun tobora ko'proq serflar ozod bo'ldi. Bu yangi fuqarolarning paydo bo'lishi eski zodagonlarga qarshi kurashuvchi gildiyalar va savdogar guruhlarning shakllanishiga olib keldi. Shahar boshqaruvi, uning soliqlari va to'lovlari fuqarolar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan va boshqariladigan munitsipal hokimiyatga aylana boshladi. O'rta asrlar shahrida fuqarolik va jinoiy huquq ham rivojlangan, ba'zan haddan tashqari qattiq, lekin nominal jihatdan tengroq munosabatda bo'lgan. Savdo inqilobi va shaharlarning o'zaro bog'liq rivojlanishi modernizm, erkinlik va tenglik uchun kuchga aylandi.

X asrga kelib, janubiy Yevropaning bir qancha hududlarida xalqaro savdo va tijorat vujudga kela boshladi. Ushbu savdo inqilobining asosiy ishtirokchilari orasida Italiya shahar-davlatlari, xususan Genuya, Venetsiya va birozdan keyin Florensiya bor edi.

MUHOKAMA

(ОБСУЖДЕНИЕ/DISCUSSION)

Savdo inqilobi tug'ilganda kapitalizmning yangi, ammo asosiy shaklining urug'lari ekildi. Vaqti-vaqti bilan yoki davriy savdo yarmarkalari uzluksiz savdoga, jumladan, yanada murakkab chakana, ulgurji, moliyaviy va hatto ishlab chiqarish faoliyatiga yo'l ochdi. Savdo inqilobidagi savdo ham dengiz yo'liga ega edi. Faol port shaharlari, birinchi navbatda Genuya va Venetsiya va oxir-oqibat boshqalar, savdo va boshqa tijorat faoliyati portlashini boshdan kechirdi. Bu XIII asrda boshlangan savdoning rivojlanishida port shahriga alohida ustunlik berdi, hayratlanarlisi, yetakchi ishtirokchilar keskin o'zgargan bo'lsa ham, yigirma birinchi asrda ham o'z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Yuk va tovar-moddiy boyliklarni moliyalashtirish hamda risklarni sug'urtalash uchun kapitalni talab qiladigan ushbu dengiz savdo faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun tijorat banklarining moliyachi va investor sifatidagi roli katta ahamiyatga ega bo'ldi. Italiya savdo banklari Italiyada ham, butun Evropada ham savdo inqilobining tarqalishiga yordam berdi. Ularda mavjud bo'lgan banklarning barchasi valyuta sotuvchilari, pul qarzdorlari, veksellarni yetkazib beruvchilar, dengiz sayohatlarini sug'urtalovchilar va ko'p hollarda yengil ishlab chiqarish va boshqa tijorat korxonalarining homiylariga aylandilar.

Savdogar banklari turli yo'llar bilan innovatorlar edi. Ko'p jihatdan ular birinchi bo'lib tashkiliy tuzilma bilan keng tajriba o'tkazdilar. Banklarda kapital oila a'zolariga, shuningdek, begona shaxslarga tegishli bo'lgan aksiyalarga bo'lingan. Ba'zida begonalar texnik jihatdan kapitalning yarmidan ko'prog'iga egalik qilib, ushbu korxonalarni nazorat qilishgan. Biroq, amalda, boshqaruvchi sherik, odatda, lekin oila a'zosi bo'lishi shart emas, bank rahbariyatini o'z zimmasiga oldi. Vaqt o'tishi bilan yanada murakkab formatlar paydo bo'la boshladi. O'n beshinchi asrda Medici davriga kelib, alohida sherikliklarning keng qo'llanilishi bank oilasining o'z tavakkalchiligini filialdan filialga cheklash va har bir filialda boshqaruvchi hamkordan yetakchilik va mas'uliyat hissini yanada samaraliroq jalb qilishga urinish edi. Shunday qilib, boshqaruvchi hamkor mahalliy bankning muvaffaqiyatlari yoki umidsizliklarida ishtirok etdi, garchi uning kapitali katta bo'lmasa

yoki xavf ostida bo'lsa ham. Ushbu markazlashtirilmagan tuzilma bilan ishlagan Medici banki bank faoliyatidan tashqari investitsiyalar, jumladan jun va ipak fabrikalariga ega edi. Ushbu investitsiyalar bankning diversifikatsiyalangan investitsiya manfaatlarining dalili sifatida muhim bo'lsa-da, ular hech qachon Medicining bank faoliyati hajmi bilan taqqoslanmagan.

Ushbu dastlabki bank va investitsiya hamkorliklarining o'sishi va diversifikatsiyasi Italiya shahar-shtatlarining savdogarlari va ishbilarmonlari tomonidan ishlab chiqilgan tijorat va savdo tarmoqlariga bog'liq edi. Ushbu tarmoqlar va ularning birgalikdagi moliyalashtirish tuzilmalari O'rta yer dengizi bo'ylab, shimoliy va sharqiy Yevropa va Yaqin Sharqqa tarqaldi. Savdo banklari diversifikatsiya haqida tushunchaga ega bo'lsalarda, ushbu tarmoqqa ulangan kreditlar va investitsiyalar juda real xavflarni o'z ichiga olgan; bu savdo banklari muvaffaqiyatsizlikka uchragan darajada katta yoki kuchli emas edi va hech qanday hukumat bankirlar yoki o'z iqtisodlari oldida ushbu savdo banklarini muvaffaqiyatsizlikka qarshi izolyatsiya qilish mas'uliyati borligini his qilgani haqida hech qanday dalil yo'q. Banklarning yakuniy pasayishi yoki muvaffaqiyatsizlikka uchraganligi uchun turli xil risklar sabab bo'lishi mumkin. Bularga ma'lum kreditlar va investitsiyalar bo'yicha sezilarli kredit risklari, zamonaviy standartlarga ko'ra kichik bo'lgan oilalar hukmronlik qiladigan tashkilotlarning cheklavlari va iqtisodiy sikllar yoki inqirozlarning ta'siri kiradi.

NATIJALAR (RESULTS)

Italiya savdo banklari ko'pincha hukumatlar va suverenlarga qarz berishda faol bo'lgan, ammo bu kredit munosabatlarining natijalari ko'pincha qoniqarsiz va vaqti-vaqti bilan halokatli edi. Misol uchun, Angliya qiroli Edvard III ga katta kreditlar XIV asr o'rtalarida Florensiyadagi Bardi bankining qulashiga olib keldi, u o'z davrida bir asrdan keyin Medici bankidan ham kattaroq bank edi. Falokat xavfi yuqori bo'lgan taqdirda ham, bu kredit munosabatlari bankirlarning chet el qirollari va hukumatlari tomonidan taqdim etilgan foiz daromadlaridan foyda olish istagidan ko'ra ko'proq xavf ostida edi. Ushbu yirik kreditlar, masalan, Florensiya savdogarlari manfaati uchun hukumat shartnomalari va boshqa tijorat imtiyozlaridan muhim foydalanish uchun yo'l ochdi. Bundan

tashqari, Italiya shahar-davlatlari harbiy, shuning uchun majburlash kuchiga ega bo'lganligi sababli, korxonalar va hatto hukumatlarga berilgan kreditlarning siyosiy va biznes ta'siri muhim siyosiy qurolga aylandi. Albatta, hatto to'g'ri bo'lgani kabi 21-asrda xorijiy yoki hatto mahalliy kreditorning suveren davlat yoki hukmdor ustidan ta'siri aniq cheklangan.

Yevropa va G'arbiy Osiyodagi asosan dengiz savdo jamiyatlari bilan solishtirganda Yaponiyaning nisbiy izolyatsiyasi Yaponiyaning xalqaro almashinuv tezligi va harakatchanligi ko'plab Gretsiya, Turkiya va Italiya shaharlari bilan taqqoslanmasligini anglatardi. Mobil savdogarlar sinfi tomonidan olib borilgan uzoq masofali savdo investitsiya hamkorligining rivojlanishiga turtki bo'ldi va Yaponiyada bunday faoliyat juda kam edi. Biroq, o'rta asrlarda, hatto uzoq masofali savdo kichik omil bo'lsa ham, Yaponiyada ortiqcha kapital va moliyaviy murakkablik mavjud edi [6].

XIII-XV asrlarda Kiotodan janubda va unga yaqin joylashgan Oyamazaki neft sotuvchilari ajoyib darajada rivojlangan texnologik, biznes va savdo majmuasining rivojlanishini tasvirlaydi. O'sha paytda moydan foydalanish birinchi navbatda yoritish uchun edi. Ushbu dilerlar muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishlari kerak edi, bular: xomashyo yetkazib berish, qazib olish va ishlab chiqarish, tarqatish va tashish. Ular, shuningdek, tijorat kombinatsiyalari va sotib olish kabi kapitalistik faoliyat bilan shug'ullanishdi, chunki sanoatning ba'zi a'zolari savdoda hukmronlik qilish uchun boshqalar bilan birlashishga harakat qilishdi. Hatto gullab-yashnagan neft dilerlari to'plangan boyliklarni yerga va kredit berishga yangi sarmoyalarga o'tkazayotgani haqida dalillar mavjud.

Yaponlar XVI-XVII asrlarda yana sezilarli moliyaviy takomillashishni namoyish etdilar, buning natijasida Yaponiya chegaralari ichida olib boriladigan savdo hajmi sezilarli darajada oshdi. Masalan, Osakada tovar savdosi va vositachilik bilan shug'ullanuvchilar tez orada ixtisoslasha boshladilar; Misol uchun, bir paytlar oddiygina baliq bilan savdo qilgan savdogarlar endi quritilgan baliq, yangi tutilgan baliq yoki oddiy baliq baliqlarini vositachilik qilishdi. Odatdagidek, mahsulotga vositachilik qilish, tovar-moddiy zaxiralarni saqlash va tranzaksiya natijasida kelib chiqadigan logistika

talablarini qondirish moliyalashtirishni talab qildi va savdo bum bu sohada ham o'sishga olib keldi.

XULOSA (CONCLUSION)

Ko'pgina xorijiy kompaniyalar agentlik muammolari bilan bog'liq muammolarga qaramay, u yerda yaxshi natijalarga erishgan bo'lsa-da, Yaponiyaning moliyaviy ochiqlik kunlari sanoqli edi. Yaponiyaning uzoq muddatli yolg'izlanishining sabablaridan biri Tokugava Hidetadaning hokimiyat tepasiga ko'tarilishi edi. Otasi Tokugava Ieyasudan farqli o'laroq, Hidetada chet ellik savdogarlar sinfi bilan ancha qarama-qarshi munosabatda bo'lib, ular asosan axloqsiz tendensiyalarga ega deb o'ylagan. U, shuningdek, ular Yaponiyadagi siyosiy muhitga ta'sir o'tkazishga intilishlaridan qo'rqardi, bu keyinchalik haqiqat bo'lib chiqdi. 1638-yilda portugallar yapon xristianlarining Shimabara qo'zg'olonida qattiq ishtirok etishdi. Harakat muvaffaqiyatsizlikka uchradi va ajablanarli darajada portugaliyaliklarga nisbatan katta adovatni qo'zg'atdi. Yaponiya hukumati Portugaliyadan Yaponiyada savdo qilmoqchi bo'lgan kelajakdagi barcha kemalar birdaniga yoqib yuborilishi va ularning ekipajlari qatl etilishi haqida farmon chiqardi. Portugaliyaliklar yaponlarning g'azabini tezda yengib, 1640-yilda boshqa ekipajni

jo'natishlarini ta'kidladilar. O'z so'zlariga to'g'ri kelib, yaponlar farmonni to'liq kuch bilan bajardilar va haqiqatan ham G'arbiy Yevropaliklarga qarshi yolg'iz qolishi boshlangan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nurbek Abdug'appon o'g A. et al. LINGUISTIC STUDIES IN FIELD TERMINOLOGICAL SYSTEMS //British View. – 2023. – T. 8. – №. 8.
2. Кодирова Ф. Ш. и др. PROBLEMS OF SYNONYMY AND ANTONYMY OF TERMS—THEORETICAL REVIEW // МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2022. – Т. 5. – №. 6.
3. Skott Maykl, "Aristotelning iqtisodiy fikri" (Oksford: Klarendon Press, 1995), 6-21.
4. M. I. Finli, "Qadimgi iqtisodiyot", Saterning klassik ma'ruzalari, 43 (Berke Ley: Kaliforniya universiteti matbuoti, 1999), 22-23.
5. Аякулов Н. А. У. Заимствованные спортивные термины и их употребление в публицистике //Вестник Челябинского государственного университета. – 2020. – №. 3 (437). – С. 12-20.

